

Լ Ա Յ Գ Բ Մ Ծ Ա Կ Թ Ն

(Հ. ԱՐՄԷՆ Վ. ՂԱԶԻԿԵԱՆԻՆ՝ զոր Վեմետկոյ Աթենքին իրեն ամբամ հոգակեց)

Գրքերն հանդէպ՝ զոր հանճարովի յղաքար,	Գարերն հըզօր, ցեղերու բիրտ գումարտակ
Կ'ատտուածանաս վեհօրէն.	Իրենց թափով մոլեգին
Քեզի հետ լուռ կը հըսկեն	Գրչիդ առջեւ կ'ընկերկին.
Կոյս Մուսաներն Այրարատին ձիւնափառ:	Եւ դու կանգուն կ'իշխես, Յեղիս ամբարտակ:
Ու կ'անձրեւէ հոգւոյդ տաճարն՝ ահագին	Ես կը տեսնեմ որ բոցերով կը վառի
Տեղատարափ մը լոյսի,	Հոգւոյդ մէջ հուր սրբագան.
Ուսկից պիտի կերտուի	Ու երկունքով վաճագնեան
Բոյլն աստղերուն վաղուան մըռայլ երկընքին:	Կը վերածնի հաստաբազուկ զարմն Հայկի:
Ու կը սպառի, կը սպառի իւրն հանճարիդ,	Ինչպէս խորհուրդ, ինչպէս տեսիլք, քանդակէ
Աւկայծ լապտերը վըկայ,	Խոհերն անցնող հընութեան
Որ մինչեւ լոյս կը խոկայ	Անոնց համար՝ որ կու գան.
Դարուս կանգնած փառքի կոթողըդ կրանիտ:	Ու դուն օղակ՝ որ բիր դարեր կը զօդէ:
Պեղէ՛, պեղէ՛, Գրքի Մըշաի անձնուէր,	Գրքէ՛, գրքէ՛, որ սերունդներն ընդհանուր
Ու բեկորներն հայկական	Վիշտն ու ծիծաղն այսօրուան
Ուրտին մէջ ցիրուցան	Լըսեն հըլու, եւ չերթան
Թող գան զուգուին վերակերտել փառքը մեր:	Ուղին մոլար՝ զոր փորձեցինք մենք ի գուր:

Գրքէ՛ անդուլ, մինչեւ ճակատըդ խոհուն
 Կուրծքիդ վըրան խոհարհի.
 Ու այն է ժամըդ փառքի,
 Ո՛վ ախոյեան հայ հանճարի մարտերուն:

Հ. ԵՂԻՍ ՓԷՉԻԿԵԱՆ

Ա Բ Ծ Դ Ո Թ Ն Լ Ա Յ Ը

Յ. ԱԴԱՄԵԱՆԻՆ

Ոսկի անուրջով հիւսուած պատուհան	Մինչ աշխարհն անհոգ կը շըրջի ինչպէս
Տեսիլքի նըման բացուած ես հիմա,	Մօրէն խոյս տըռող անառակ որդի,
Ուր դէմք մը դեղնած, լոյսի ուրուական,	Սըգաւոր ամպով պատանքուած մօր պէս
Կը դիտէ տարտամ դաշտերն անսահման:	Կարօտ համբոյրով, արփին կը մեռնի:
Բացած է սըրտին տենչանքը բոլոր	Ա՛հ, մի՛ լար այդպէս, մեռնող արեգակ,
Իր գեղեցկութեան թախծոտ պերճանքով,	Վաղը կը բացուի քեզ մի նոր մայիս,
Կարծես կեանքին դէմ նայեալ մ'է ազուր	Ծաղիկով լեցուն հովիտ ու ձորակ.
Տըրտում, անորոշ, գըրեթէ լացով:	Դու նոր երգերով կըրկին կը յուզուիս:
Կը յիշէ օրուան հաճոյքներն անցած,	Նորէն կը բանաս թեւերդ ոսկեղէն
Եւ իր զըգուանքով փըթթած ծաղիկին	Հըրճուանքով լեցուն բանաստեղծի պէս
Մատները լոյսէ նագիկ երկարած,	Քու սիրոյ խօսքերդ մարդիկ կը լըսեն
Կ'ուզէ շօշափել, համբուրել կըրկին:	Երբ մօր զըգուանքով աշխարհն օրօրես:

Կեցի՛ր որ նայիմ քեզ վերջին անգամ,
 Ո՛վ պիտ' աւետէ ինձ լոյսը վաղուան.
 Անդարձ ուղիով ես պէտք է երթամ...
 Գէթ վարդ մը բանաս դամբանիս վըրան:

Հ. Վ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

Ի Մ Գ Ի Ր Գ Ը

Իմ գիրքը, արդարեւ իր գիրքն է, Ահա-
 ընենանի հոգեկան աշխարհի պատմու-
 թիւնը, ուր խորհուրդէ աւելի զգացում
 ու սիրտ կայ՝ պատկերներու զգայնիկ գոյ-
 ներու մէջ, մեկամարդ շունչի բուրումով:
 Կեանքի, ու կեանքի պայքարին լծուող
 Ահարոնեանն է հոս: Մանկութեան երա-
 զէն այն ինչ արթնցած՝ գիւղի գաւակ,
 հայ հողի հարազատ ծնունդ, ան կը դառ-
 նայ երգիչը հայ սրտի տառապանքին ու
 ցաւին՝ ապրելով նախ այդ ցաւի կեանքը
 իր բովանդակ դառնութիւններուն մէջ՝ հոգ-
 ւոյ թէ մարմնոյ:

Առաջին էջերէն կը ծառանայ Ահարո-
 ընենանի եւ իր տան վրայ այդ անխու-
 սափելին իր անդաման հարուածովը: Ի
 սպառնալիքն է հայրենի տունէն նա-
 սպառնալիքն է հայրենի տունէն նա-
 հապետական բարի պատկերը իր հօր. ու
 անոր բացակայութեան հետ հացի հարցը
 կը ճնշէ այրի մօր վրայ՝ որ ի գուր թա-
 րուն կը պահէ իր արցունքը աղարծի շա-
 ռաւիդէն գլխատուած գերդաստանին:

Հօրենական տունը վերաշինելու խա-
 տուտիկ երազներով որորուն՝ Ահարոնեան
 պատանին կը սկսի կըրի աշխատանքի բե-
 ռին տակ ու իր կարգին թաքցնելով տա-
 ռապանքն ու արցունքը իր հոգւոյն՝ արի
 ու բարի խոստումներ կ'ընէ մօրը՝ մեծա-
 զոյն ճիգով մը հեռաւոր ապագայի պատ-
 կերներով յոյսի ժպիտ մը ծորել մայրենի
 կարօտ սրտին մէջ:

Մինչ «մօրս ճախարակը... օրն ի բուն
 իմ սիրուն զառնում էր ու հեծկլտում»,
 ուսկից եւ լուսան՝ երազուած զպրոցին
 դռները բանալու ուսումնասէնչիկ Ահարո-
 նեանի, եւ ահա չարագուշակ բուն՝ որ
 կը հեկեկայ քարտիկների մէջ, ու այս ան-
 գամ չար աղէտն է որ կու գայ անոր գըլ-

խուն հնձուորի վէրք, գերանդիի հարուած:

Այդ օրերէն ու դեռ կանուխէն էր երբ
 թանձր ու տաժանակիր կեանքի ապրու-
 մին հետ անոր հոգիէն ներս կը թափան-
 ցէր իր գիւղի բնակարաններու հետ շաղ-
 ւրած կեանքի վէպը, հօրենական կրօնքի
 հաւատալիքներուն հետ, ինչպէս եւ անուս
 ժողովրդեան հնարած ու ձեւած՝ հազար-
 ումէկ երազներով ու խորհուրդներով ներ-
 կայ ու անդրաշխարհեան կեանքի մասին.
 որոնք Ահարոնեանի վառ երեւակայու-
 թեան մէջ բոյն դրած՝ տակաւ առ տա-
 կաւ բեղնաւոր ու հասուն՝ թոխ պիտի
 առնէին անկէ հայ ժողովրդեան նախն-
 տրած ու սիրելի վէպերու թեւերով. ինչ-
 պէս «Արագը», «Մըրիկի սուրբը», «Ար-
 ցունքի հովիտը», «Լոռիթիւն» եւն:

Աշխատանքի հետ լոյսի ծարաւն յա-
 ընուն էր անոր հոգւոյն մէջ. եւ այդպէս
 է հայը իր կեանքի առաւօտին. երջանիկ՝
 երբ Սաղմոս ու Նարեկը իր տիրապետու-
 թեան տակ կ'իյնան:

Ու գիւղին դպրոցը «Հայրենաշունչ
 զաղափարական վարպետ»ի — Քալան-
 թարի — շունչին տակ կ'արթնցնէ Ահա-
 ընենանի մէջ հայ եղբայրները որ թիւր-
 բաց լուծին տակ կը հեծեն: Ընտանիքէն
 վերջ՝ հեռաւոր ու տառապող Հայրենիքի
 զաւակներն են որ կը պաշտուին իրմէ:

Ու այսպէս Նախախնամութիւնը ազնիւ
 հոգիներու հանճարին թեւերով է որ իր
 պատգամները կը լսեցնէ... Ահարոնեան
 Հայութեան մարգարէն պիտի ըլլայ... եւ
 առաջինը՝ երբ զարաւոր գերութեան շըղ-
 թան կը թօթափէինք...:

1. Ա. Ահարոնեան. — Հտ. Բ. Պատանեկութիւն.
Պարիզ 1931.

Ահարոնեան կը շարունակէ խոհերու, յուշերու, վէպերու, եւ պատկերներու շարժանակներուն մէջ ամփոփել առեղծոածը տխուր՝ իր կեանքին, որբի մը կեանքին, որուն մէջ այնքան հարազատ տիպար մը կը ներկայանայ մեր ցեղի բոլոր վերապրող սերունդին... Ամէնքս ալ Այրարատի խրոխտ լանջերուն մէջ չծնանք Հայկի արիւնով ու լեզուով, ու երբ դեռ հացի ու սիրոյ կարօտ՝ արցունքով չտեսնենք անդարձ մեկնումը մեր պաշտելի հայրիկներուն... եւ ո՛չ անոնցը միայն:

Բայց հայ որբը հարկ է ապրի երազովն ու պայքարովը զոր ապրած է Ահարոնեան: Ապրիլ ցաւին ու արցունքին մէջ՝ առանց վհատելու, առանց մոռնալու մեր հայրերու յաւիտեական կտակը: Ու Ահարոնեանինը զգացուած ու ապրուած կեանք է երբ իր նմանները կը յիշէ. «Հայոց աշխարհի անհայր ու անմայր մնացած ձագուկներուն որոնք մի օր անտէր գառնուկների պէս բառաչեցին մարդկային հոգիների դժոխային անապատի եւ անազորոյն մրրիկների բերան ինկած աշնան տերեւների պէս ցրու եկան տիեզերքովը մէկ»... Եւ այդ «Որբերի պատմութիւնը զբոսը մէջ չէ». բայց իր հոգւոյն մէջ անոր ամբողջ դառնութիւնն ունի. «Մանուկ որբին անիրաւելը ու չարչրկելը մարդկային վատութիւններից ամենադուրին ու ամենագարշելին է»: Շատ տխուր է որբի հոգին, որպէս տիեզերական թախիծի խրտացում: Որբին հացը մի խլեր, զայն դռնէդ մի վռնտեր. «վայ քեզ եթէ ետ եկաւ նա մի օր». վասն զի այդպիսի «հոգիների մէջ խտացած տառապանքն աւելի աւելորիչ է, քան ամենագորտուր ուժանակը: Արբունքի հասած որբը կեանքի ահաւոր ու արգար դատախազն է» (19):

Ոչ ոք պիտի յանդգնի անշուշտ վրէժի եւ ատելութեան դասեր սերտել հոտ: Հայ որբին ուրիշ կտակներ ունի աւանդելու Ահարոնեան, կտակներ մեր հօրենական սուրբ հաւատքին, մեր հայրենիքին, ամբողջ մարդկութեան հանդէպ:

Զգացումի ուժգնութիւնը դաժան ու սև՝

մարդկային դժոխմբեր ցաւի պտուղն է: Եւ ցաւի ահաւորութիւնն էր որ պոռթկաց համբերութեան դասական դիւցազը՝ երբ անէծք ու թոյն թափեց իր կեանքին ու ծննդեան աստղերուն, երկնքին ու երկրի... առանց հայհոյելու զԱստուած որ՝ անհունօրէն զթած ու բարի է՝ ինչպէս արդար: Ո՛վ պիտի ըմբռնէր Դուրեանի ցաւին սրտակեղեք հարուածը՝ եթէ ան չողբերգէր մեզի իր «Տրտունջը»:

Ահարոնեան սրտի կրթիչն է եւ այդ կրթութիւնը ընտանիքի յարկին տակ կը սկսի: Հոն շատ գուժ դրած է. «Աստծու սիրուն, քուրիկ, մի կտոր հաց». որուն պէտք է պատասխանել. «Հաց վերցրու, որչափ կ'ուզես»:

Բայց հօր յիշատակը շատ հզօր է, անոր կտակը շատ սուրբ, որ կ'արգիլէ չարը, կը հսկէ, կ'առաջնորդէ. չափազանց չէ եթէ աստուածային ըսենք անոր. «Աղա՛ չում եմ, մի անիծիր ինձ, մի հայհոյեր իմ հօր յիշատակը, ախր հայրս տեսնում, լսում է այս բոլորը, մայրիկ, մայրիկ...» (65), որովհետեւ «Մայրս հաւատացնում էր թէ (հայրիկը) նայում է մեզ երկնից ու ամէն բան տեսնում». այո՛, մայրը, այդ բարի հրեշտակը, Աստուածը մեր մանկութեան, առաջին ու վերջին հանգրուանը մեր ամենէն ազնիւ ու մաքուր սէրերուն. այն որ գիտէ համակամիլ վշտին, որ գիտէ գլուխը ծռել Անհունին, որուն խորհուրդներուն ու կամքին գիտէ երկրպագել, բայց ոչ քննել ու տրտնջել: Ու այսպէս Ահարոնեան մեծ դաստիարակներուն հետ կ'ուզէ ցուցնել թէ մանուկին հոգին մօր հոգւոյն վրայ է որ կը ձեւուի: Այդ սիրական խորանին մէջէն է որ մենք առաջին անգամ աստուածութեան պատգամները կը լսենք երկիւղած ու բարի, ու մօր մէջ կը պաշտենք զԱստուած որ անտեսանելի է բայց շատ բարի, քանի որ այնքան բարի է տառապող մայրիկը՝ որ զԱնի կը պաշտէ:

Հայ կնոջ ճակատագիրը շատ տխուր է եւ կարեկցելի Ահարոնեանի ըով: Յաւի ու աշխատութեան մէջ լքուած, բայց ոչ պարտասած, մայրիկը իր ճախարակն ու

ներ որուն հետ կ'ապրի ու կ'երգէ... ու Նախախնամութեան այդ գործիքը լոյսն է իր աչքերուն որ ամէն օր կը ծագի նուազկոտ՝ բայց միշտ լոյս...:

Ահարոնեան իր հօր կտակն ունի որ ամէն հայ զաւկի պիտի կրկնէ. «Երբեք սուտ չխօսիս, երբեք ուրիշի ունեցածին աչք չդնես» (64). ու իր մեղանքէն վերջ ցաւով կը խոստովանի «Գողին մեղսակից, զրեթէ գող լինել... զարհուրում էի... կատարուած էր... Եւ ես արիւնթիւն չունեցայ ճշալ պատախին թէ այստեղ, իմ ձեռքին է քո փնտածը. կանչել, ամէն ինչ բացատրել, պատմել, լալ, աղերսել, ձեռքեքը համբուրել, պաղատել, որ ներէ իմ ականաջ գործած յանցանքը: Արի չեղայ: Անասնական մի սարսափ փոխանակ դէպ ի արդարութիւնը մղելու ինձ, նետել էր այս յանցապարտ տղայի գիրկը...» (63): Ու պատախ անէծքը խորաւում երաւոր հոգի... «Ինչ դժուար է եղած արդար ու արի լինել»: Ու քանի հայ պատանիներ դատապարտելով իրենց ուղին մոլոր՝ պիտի կրկնեն Ահարոնեանի հետ. «Խեղճ հայր, այսպէս պիտի կատարէի քո սրբազան պատգամը»:

Ոմանք Ահարոնեանի մէջ իմաստասիրութեան բացակայութիւնը կը շեշտեն. բայց ինքն իսկ չի խոստովանիր թէ «համակ զգայութիւն» է իր հոգին: Աւելորդ է խօսիլ այն տարրին վրայ որ չկայ հոն: Զգայնութիւնը կայ սակայն, եւ միթէ սիրտը նուաճ իմաստասիրութիւն ունի, կամ թէ այդքան դիւրին է կրթել այս ատածիգ, լայն եւ երկայն բարձր ու խոր սիրտը, յարաճուն, փոփոխուն, յաւէտ աննման ինքն իրեն:

Ճշմարտութիւններ՝ աւելի կամ նուազ աշխատութեամբ կարելի է ամփոփել եւ մեր մտքին մէջ անկել... սակայն տեսնուի մեր հուրը սրտէն պիտի ծնի, ու սիրտը պիտի մղէ մեզ գործելու... եւ գործի համար ջանք, ճիգ, քրտինք՝ սրտի պտուղ են, անոր կենսական հզօր ուժերուն. բարի, լաւ սիրտ ստեղծեցէք մարդոց մէջ եւ ահա կ'երջանական անոնք:

Ճշմարտութիւններ՝ աւելի կամ նուազ աշխատութեամբ կարելի է ամփոփել եւ մեր մտքին մէջ անկել... սակայն տեսնուի մեր հուրը սրտէն պիտի ծնի, ու սիրտը պիտի մղէ մեզ գործելու... եւ գործի համար ջանք, ճիգ, քրտինք՝ սրտի պտուղ են, անոր կենսական հզօր ուժերուն. բարի, լաւ սիրտ ստեղծեցէք մարդոց մէջ եւ ահա կ'երջանական անոնք:

Առանց սրտի՝ հայրենիքիս ու ազգիս հաւատած անարգանքը ախաւջս չի մրրկեր: Ահարոնեան հզօր ու գերագոյն պատգամներ ալ ունի արձանագրած իր գրքին մէջ. «Վատութիւններից ստորնագոյնը ծնողի ու հայրենիքի յիշատակների անարգանքը հանդուրժելն է: Ազգերն սկսում են մեռնել այն օրից, երբ կամաց-կամաց մոռանում են այս գերագոյն ճշմարտութիւնը» (67): Այս տողերը գերազանցօրէն ուժեղ ու խորաբանդակ, կը բաւեն ցոլացնելու Ահարոնեանի հոգին իր հայրենիքին ու հայրենական սրբութեանց հանդէպ:

Բայց ան դեռ շատ հմայքոտ տողեր ունի սիրելի ընելու «Հայոսթան օրսանը՝ Այրարատ... Հազար ու հազար տարի հայ ժողովրդի սիրտը ամենէն աւելի ուժգնօրէն տրոփել է Այրարատեան Դաշտում, եւ Մասիս ու Արաքս դարձել են մեզ համար մարգարէութիւններին համագոր ցեղային պատգամներ»:

Ու այդ աշխարհի փառքի երգիչները կը թուէ մի առ մի, խորենացին ու Ղազար փ.՝ հնութեանէն, ու Հայոց Խօսնակ Նախապետը իր չքնաղ տողերով, ինչպէս եւ Խրիմեան ու Պատկանեան՝ մեր նոր մուսանները. Բագրատունին իր հոգւոյն մէջ կ'ապրի «Տարերք»ի ոսկեղէն շունչով:

Այսպէս պէտք է հայ պատանին սիրէ իր Մայր Հայրենիքը, այսպէս անոր սրբութեանց հաւատացող ու պահապան հոգեւոյս մեծ երկրպագուները:

Ահարոնեան ապրած է հայ հին ու նոր վէպը, Գողթան երգերէն մինչեւ Կոմիտաս վ., մեծ վարպետը որուն «հոգում աստուածային քնարի թելերը ճաթեցին...» վասն զի «Մեր մէկ միլիոն նահատակների հետ թիւրքը սպանել էր եւ մեր Մեծ Երբը»:

Պաշտամունքը հայրենիքին կը թելադրէր պաշտամունք երախտագէտ սրտի հանդէպ անոնց որոնք իր վարպետներն են եղած. Հայաստանի եւ հայութեան ոգին վերածնող իր մէջ: Այսպէս իր էջերուն մէջ կ'անմահացնէ Ահարոնեան՝ Կ. Կոստանեանը՝ որ «Հայերէն լեզուն, Հայոց

մատենագրութիւն ու Հայաստանի աշխարհագրութիւն... աւանդում էր ինչպէս սրբազան ուսմունքներ: Հայ մատենագրութիւնը, մեր հայրերի թողած ոսկեղինիկ գրականութիւնը պէտք է գիտնայինք ու սիրէինք՝ Գաւիթ Անյաղթի պէս, Մամբրէ վերծանողի, Կորիւնի, Եղիշէի, Ղազար Փարպեցու եւ Խորենացու պէս: Ո՞րքան պիտի ստուգուի այդ պարագան եթէ քննութեան ելլենք մեր նոր սերունդին մէջ:

Ս. Պալասանեանը՝ Փարիզի Մուրատեան սան՝ որ մի խորունկ հայրենասէր էր «Սիրում էր Հայն ու Հայաստանը, եւ նոյնքան սիրում էր իր աշակերտներին... որոնք Պալասանեանի համար արդէն իսկ Հայաստան էին, հայ հայրենիքի մի մասնիկը»:

Ու Մ. Նալեանը՝ զրաբարի ուսուցիչ որ անհնարին ցառ ու զայրոյր ունէր անոնց դէմ որ Խորենացին է.էն՝ է զար կ'իջեցրնէին՝ «Թող առջեւս գան, թող ինձ աւան... Անմիտներ, տհասներ, անիրաւներ. Մովսէս Խորենացին, այդ առաքինի, արդար ծերունին, համայն ազգիս միակ Գերթողահայրը ստախոս, ո՛հ, սա յիմարութիւն չէ մինակ, տգիտութիւն չէ մինակ, այլ, այլ... ինչ ասեմ, ազգադաւութիւն է...»:

Ու դեռ պատկառելի դէմքեր Ա. Նապետեան, Ս. Մանդինեան, Փ. Վարդանեան:

Ահարոնեանի հոգին շատ է սիրեր Այբարատը, որուն սպիտակափառ յաւերժութեան յանդիման իր հոգին աղօթաւոր է արշալոյսի ժպիտներով ինչպէս վերջալոյսի թախծութեամբ, երգելով իր սրտին խորէն անդադրում եւ անյազ ամենէն սրբազան ու գերազանց երգը հայ եկեղեցւոյ «Լոյս, Լոյս, Լոյս»:

Ըստած է թէ Ահարոնեանի հրապոյրը պարզապէս գրական ձեւին մէջ է, խօսքին ինքնաբերական քաղցրութեան, ներդաշնակութեան ու պատկերներու փայլին մէջ:

Չեմ կարծեր թէ միայն այդ բլլայ: Ընդհակառակն մենք, առանց յոռետես ըլլալու պիտի ըսէինք թէ երբեմն բոլորովին յանպատրաստից են փոթորիկները որ

հոն կը փրթին, ինչպէս այլուր աննշան ու չնչին են դէպքերը կամ պարագաները որոնցմով կը զբաղեցնէ ընթերցողը, երբեմն ալ շատ միամիտ ու մանկական տեսարաններ կը գծէ իր գրիչը:

Բայց դիտելու ենք որ նախ մանուկ ու պատանի կեանքի պատկերն է, եւ ոչ հասուն հասակի: Յետոյ առանց դիտումի չեն այդ էջերը. հոն հայ շինականին պարզ, անպաճոյճ, բնական կենցաղն է որ մեր առջեւ կը պարզուի. իր տունով, արտերով ու այգիներով. ու այդ տունը՝ իր կարգ ու սարքով կը ներկայանայ. արտն ու այգին՝ ուր կեանքն ու աշխատանքը կ'եռայ. եւ հուսկ գիւղացին, շինական ընտանիքը իր կազմին մէջ, իր խոհերուն մէջ, հաւատքին ու ընկերային կապերուն. տէրտէր, ժամ, աղօթք ու խորհուրդ պիտի տեսնենք հոն:

Ամէն աննշան տեսարանին մէջ անգամ, օր. պառաւի զոդցուած վառելիք, որքան հոգեբանութիւն, բարի ու չար: Հայ պառաւի տիպարը եզական է, իր անէծքը հայու, արեւելքցիի անէծք, ճոխ, բարդ, առատ, ուր Աստուած, երկինք երկիր իրար կը խառնուին... մէկ վառելի համար... գուցէ այդ էր պառաւի յոյսը, հարստութիւնը... Եւ ահա ինքնին Ահարոնեան իր գրքին մէջ մեզի հայ գիւղը կու տայ. եւ այսպէս օր մը հայ ազգագրութիւնը կրնայ լաւ ատաղձ ժողովել Ահարոնեանէն. հոն շատ բան կայ հայ կեանքին, հոն շատ քառ ու քառ, անէծք ու օրհնութիւն, հայ բարեկրօն ու նահապետական կեանքի օրհնութիւնը «Աստուած պահի քեզ, ո՞րդի».
«Փառք քեզ Աստուած, հազար փառք քու ողորմութեանը». եւ հոտ մեր ապագայ սերունդները իրենց հայրերու հաւատքի աւանդամբարը ցոլեցնելով պիտի տեսնեն. այդ շատ քիչ փառք պիտի չըլլայ հնութեան, եւ ոչ նուազ փրկարար դաս իրենց:

Չեմ կրնար անտեսել Ահարոնեանի նկարագրին մէջ ազնիւ սրտէն ճառագայթող անկեղծութիւնը ու սէրը, եւ ատոնք անշուշտ իր եղբայրներուն, իր հայրենիքին հանդէպ:

Մենք շատ վերքեր ունինք կրօնական, քաղաքական, ընկերային, հասարակական. եւ միթէ կարելի է տարակուսիլ թէ այդ զոյգ առաքինութիւնները լաւագոյն դարման եւ սպեղանի պիտի չըլլան մեր խոցուած սրտերուն...:

Մշակենք զանոնք, որովհետեւ այն աւան միայն կրնանք «լաւ մարդ, լաւ հայ լինել». այն ատեն միայն զմայլիլ «Ահ, առաքինի հայի տուն, ինչ գեղեցիկ ես դու»:

«Ճեմարանի հինաւորաց սանը» յարգանքի եւ երախտագիտութեան պարտքն

հատուցած իր մեծ վարպետներուն՝ Կ.աւարտէ իր գիրքը (Բ.). «Յետոյ»...:

Իր յետոն անշուշտ կը լսենք ոչ շատ ուշ:

Մենք ալ աւարտած այդ գրքին ընթերցումը, պիտի ըսենք անկեղծօրէն թէ տենչ մը մնաց մեր հոգւոյն մէջ նորէն անցնելու այդ յիշատակներուն վրայէն. ինչ որ մեծագոյն գնահատանք մըն է հեղինակին, եւ թէ՛ ապագային ապրելու կենսունակութիւնն ունի այդ գիրքը:

Հ. ԵՂԻԱ ՓԷՉԻՅԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՄԱՐԳՈՅ ՓՈԼՈՅԻ ՎԵՐԱԴԱՐՁԸ ԸՍՏ ՎԵՆԵՏԿԵԱՆ ԱԻԱՆԴԱՎԷՊԻ ՍԸ՝

Ծանօթ է քիչ շատ, թէ ինչպէս Վենետիկցի մեծ ճանապարհորդը 1295-ին թողած իր հայրենիքը՝ մեկնեցաւ դէպ ի ծայրագոյն Արեւելք:

Արդ, Վենետիկեան աւանդալէս մը կայ՝ որուն համեմատ 1312ին Մ. Փոլոյ իր ծննդավայրը կը վերադառնար:

Իր հետ էին՝ իր հայրը Նիկողոս, Մատթէոս հօրեղբայրը, ուղեկից ընկերները եւ առաջնորդներ: Ասոնցմէ զատ Մ. Փոլոյ տուն կը բերէր մօնիկոլ գերի մը՝ զոր յետոյ իր կտակին մէջ ազատ կը հռչակէր:

Երկար բացակայութեան շրջանին՝ շատ փոխուած էր անոնց դիմագիծը, վարուելակերպն ու հասակը. թաթարական բռնի մտած էին անոնց բարբառին մէջ. իրենց շեշտն ու հնչումն անգամ փոխուած էր: Անոնց տարագնները տարօրինակ ձեւեր ունէին, աննման՝ վենետիկեան կամ եւրոպական տարագններուն. թողունք որ ցընցոտի դարձած էին ճամբուն աշխատանքներէն ու կրածներէն:

Ասոր համար էր որ Մ. Փոլոյի բարեկամները շատ դիւրաւ չկրցան ճանչնալ գիրքը: Իսկ ընտանիքը շատ աննպաստ վարմունք ունեցաւ անոր հանդէպ:

Անոնք տիրացած էին Մարկոսի եւ Մատթէոսի տան եւ ինչքերուն՝ խաբերայի տեղ դնելով խեղճ վերադարձողները, որոնք որպէս թէ զիրենց խռովելու եւ ձեռքերնէն յափշտակելու եկած էին իրենց ստացուածները՝ սպառնալով իսկ վտարել զանոնք:

Բարեբախտաբար դեռ Կ'ապրէր Մատթէոսի կինը, որ փութաց զրկաբաց ընդունիլ իր այրը՝ այնքան մեծ ուրախութեամբ որքան խոր եղած էր իր վիշտն եւ յուսահատութիւնը թէ այլեւս զանի իր յարկին տակ պիտի չտեսնէր:

Բայց հազիւ երկու օր անցած էր երբ Մատթէոս ի գուր իր հին վերադրուն կը փնտռէր, իր ճանապարհորդութեան անմեկին ընկերը: Ան չէր կրնար ծածկել

A. Fauvel, Revue Bleue.